

AZƏRBAYCANA DAİR MATERİALLAR TÜRK VƏ İRAN BİBLİOQRAFİK MƏNBƏLƏRİNDƏ

Dünya bibliografiyası müasir dövrdə getdikcə artan beynəlxalq əməkdaşlıq şəraitində inkişaf edir ki, buna da bir sıra amillər təsir göstərir. Bu, ilk növbədə dövlətlər və xalqlar arasında qarşılıqlı əlaqələrin artmasına təsir edən yeni sosial-iqtisadi, mədəni və elmi-texniki münasibətlərin yaranması, o cümlədən daxili və xarici faktorların fəaliyyəti ilə izah olunur. İkinci tərəfdən elm, texnika və iqtisadiyyatın inkişafı, bu sahələrə dünya nailiyyətlərinin tətbiqi, informasiyanı mühüm vasitəyə çevirir.

Elə vahid informasiya sistemi yaradılır ki, o, bəşəriyyət tərəfindən toplanmış və istifadəçiyə zəruri olan bütün informasiyaların əldə edilməsini təmin etmiş olsun.

«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 33-cü maddəsi (1) məhz kitabxana işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığa həsr olunmuşdur. Burada qeyd olunur ki, kitabxana işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr əsasında həyata keçirilir. Bu, bibliografiya sahəsindəki beynəlxalq əməkdaşlığa da şamil edilir.

Azərbaycan Respublikasının müstəqillik qazanaraq demokratik, hüquqi dövlət quruculuğunu həyata keçirməsi başqa ölkələrlə əməkdaşlığı yeni müstəvidə qurmağa, onu yeni məzmununda, yeni keyfiyyətdə inkişaf etdirməyə şərait yaratmışdır. Beynəlxalq əlaqələrin daha intensiv inkişaf etdirildiyi ölkələrdən biri Türkiyə Cumhuriyyətidir.

Türkiyədə ilk mətbəə 1727-ci ildə yaradılmış və kitab çapına başlanmışdır. Lakin buna baxmayaraq bibliografiya işi çox zəif inkişaf etmişdir. Yalnız 1934-cü ildə Türkiyənin Böyük Millət Məclisi «məcburi nüsxə haqqında» qanun qəbul etdikdən sonra bibliografiyanın inkişafında müəyyən dönüş yaranmış oldu. Müasir dövrdə ölkədə həm cari, həm də retrospektiv milli bibliografik vəsaitlər sistemi formalaşmış, eyni zamanda müxtəlif elm sahələrinə dair fundamental göstəricilər çap edilmişdir.

XX əsrin 80-90-cı illərində keçmiş sovetlər ittifaqının dağılması, ölkəmizdə gedən sosial-iqtisadi dəyişikliklər, eyni zamanda Qarabağ hadisələri, Azərbaycanın informasiya blokadasında olması dost, qonşu dövlətdə Azərbaycanla bağlı bir sıra bibliografik göstəricilərin yaranmasına səbəb olmuşdur.

1992-ci ildə Ankarada Türkiyə Dövlət Arxivi tərəfindən «Türkiyə dışındaki türklər» (Türkiyə xaricindəki türklər) adlı göstərici çap olunur (4). İki cildlik bu fundamental göstərici adından

da göründüyü kimi, Türkiyədən kənarında olan türk dilli dövlətlər haqqında Türkiyə Dövlət Arxivində saxlanılan əsərlər haqqında biblioqrafik məlumatları əks etdirir.

Biblioqrafik göstəriciyə «Ön söz» Türkiyənin görkəmli ictimai xadimi, o dövrdə ölkənin baş naziri olmuş Süleyman Dəmirəl tərəfindən yazılmışdır. S.Dəmirəl qeyd edir ki, dövlətimiz və millətimiz azadlıqlarına yeni qovuşan orta qədərli mədəni bəğlılıqları olan Türk cumhuriyyətləri və digər türk xalqları, o cümlədən xaricdə yaşayan soydaşlarımızla münasibətlərin inkişaf etdirilməsinə böyük önəm verir. Bu məqsədlə bütün görülmə işlərə kömək etmək, hazırlanan layihələri işıqlandırmaq və türk dünyasının müxtəlif sahələrdə tanınması üçün ediləcək elmi araşdırmaları təşkil etmək, Türkiyədən xaricdə yaşayan türklər haqqında Dövlət arxivində mövcud olan mənbələr haqqında biblioqrafik məlumat hazırlayıb çap etdirmək böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Türkiyə Dövlət arxivinin baş müdiri İsmət Binark göstəriciyə giriş məqaləsi yazmış və göstərmişdir ki, bu biblioqrafik vəsaitdə xaricdə olan Türk dilli dövlətlər və xalqlar haqqında siyasi, tarixi, ədəbi, mədəni, iqtisadi və digər mövzularda kitab, məqalə və təbliğ olunmaq üçün türkcə və xarici dillərdə çap olunmuş mənbələr haqqında biblioqrafik informasiya verilmişdir.

Bundan sonra «Biblioqrafiya haqqında açıqlama» başlığı altında göstəricinin quruluşu haqqında məlumat verilir. 10818 sənəd haqqında biblioqrafik məlumatı əks etdirən bu göstərici iki hissədən ibarətdir:

- I. Kitab, məqalə, tezis və digər sənədlər haqqında məlumat verən əsas hissə,
- II. Köməkçi aparat kimi tərtib olunmuş «Müəlliflərin əlifba göstəricisi»

Birinci hissədə türk xalqlarının yaşadıkları coğrafi bölgələr nəzərə alınaraq qruplaşma aparılmış, bölmələrin verilməsində həmin yer adlarının əlifba prinsipinə riayət edilmişdir. Məsələn,

- Altay-Sibir türkləri
- Qərb türkləri
- Şərqi avropa türkləri
- Türküstan türkləri və s.

Bu bölmələr də daxilə yarım bölmələrə ayrılmışlar. Məsələn, «Qərb türkləri» bölməsi daxilə aşağıdakı yarım bölmələrə ayrılır:

- Ahiska (mesket)
- Azərbaycan
- Balkanlar
- Bolqarıstan
- Rumınyaya

- Yuqoslaviya və s.

Bölmə və yarım bölmələrin daxilində bibliografik təsvirlərin düzülüşündə müəlliflərin soyadlarının əlifbası və ya müəllifsiz əsərlərin sərlövhələrinin əlifbası əsas götürülmüşdür.

Kiril əlifbası ilə çap olunmuş əsərlərin bibliografik təsviri latın transkripsiyası ilə verilmişdir.

Bibliografik vəsaitdə tətbiq olunmuş kitab, məqalə və tezislərin bibliografik təsvir qaydaları nümunələrlə birlikdə ayrıca başlıq altında izah edilmiş, ixtisarlarnı siyahısı göstərilmişdir.

İstifadə olunmuş mənbələrin siyahısı göstərilmiş və bunların hamısı əlifba prinsipi əsasında düzülmüşdür.

Göstəricidəki bölmələrin və yarım bölmələrin siyahısı da ayrıca verilmiş daha sonra isə həm birinci, həm də ikinci cildlərin mündəricatı ayrı-ayrılıqda göstərilmişdir.

Bibliografik vəsaitin əsas hissəsində əvvəlcə «Türkiyə xaricindəki türklər» başlığı altında əsas mənbələr göstərilmiş, daha sonra «Yer üzündə Türk topluluqları siyahısı»na uyğun olaraq ölkələr, bölgələr üzrə qruplaşma aparılmış və bunların hər birinin daxilindəki bibliografik yazılar aşağıdakı bölmələr daxilində əks olunmuşdur.

Mürasit əsərləri; Almanaxlar; Ensiklopediyalar (bibliografiyalar, indeks və kataloqlar; bibliografik materiallar; el kitabları; Kartoqrafik materiallar və s.); əsas mövzular; Arxeologiya; Texnika, Coğrafiya; Dilçilik; Din; Ədəbiyyat və s.

Hər bölmə və yarım bölmənin adı həm türk, həm də ingilis dillərində verilmişdir.

Bibliografik göstəricinin birinci cildinin 189-321-ci səhifələri Azərbaycanla bağlı sənədləri əhatə edir. Burada 1227 adda əsər haqqında bibliografik məlumat əks olunmuşdur ki, bunlar da yuxarıda qeyd etdiyimiz bölmə və yarım bölmələr daxilində qruplaşdırılmışdır.

Göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə «Müəlliflərin əlifba göstəricisi» köməkçi aparatı tərtib olunmuşdur.

Zəngin məlumat-metodiki aparata malik olan bu retrospektiv bibliografik göstərici Türkiyədən kənarında mövcud olan Türk dilli dövlətlər və xalqlar haqqında bibliografik məlumat verən yeganə və mühüm bibliografik monoqrafiyadır.

1992-ci ildə Ankarada bilavasitə Azərbaycanla bağlı daha bir göstərici çap olunur (2). Cari bibliografik informasiya funksiyasını yerinə yetirən bu iki cildlik göstərici 1992-ci ilin yanvar-iyun aylarında, yəni altı ay ərzində Qarabağla əlaqədar ölkədə türk və başqa dillərdə çap olunmuş mənbələr haqqında bibliografik məlumat verir.

Göstəricinin birinci cildi 1992-ci ilin yanvar-aprel, ikinci cildi isə may-iyun aylarında çap olunmuş məqalələri, tezisləri əhatə edir. Onun əvvəlində giriş məqaləsi verilmiş və burada göstəricinin əhəmiyyəti açıqlanmışdır. Daha sonra məqalələri qeydə alınmış qəzet və jurnalların siyahısı göstərilmişdir.

Hər bir cild iki bölməyə ayrılmışdır:

I. Məqalələr; II. Tezislər, xəbərlər.

Bölmələr daxilində biblioqrafik təsvirlərin düzülüşündə əlifba prinsipi əsas götürülmüşdür.

Bütünlükdə 1713 adda materialı əhatə edən bu göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə ikinci cildin sonunda köməkçi aparat kimi «Müəlliflərin əlifba göstəricisi» tərtib olunmuşdur. Bu köməkçi aparat hər iki cildi əhatə edir.

Belə bir göstəricinin çap olunması respublikamızda baş verən proseslərə, xüsusilə Qarabağ hadisələrinə necə böyük diqqət yetirildiyini daha aydın açıb göstərmiş olur.

1994-cü ildə İran İslam Respublikasının Milli Kitabxanası tərəfindən «İranda mövcud olan çap edilmiş Azərbaycan türkcəsindəki sənədlərin biblioqrafiyası(Daş başma üsulundan 1370-ci ilə kimi)» adlı göstərici çap olunur (3).

Gənc tədqiqatçı və biblioqraf Nuşin Musəvi tərəfindən tərtib olunmuş bu göstərici qeyd edildiyi kimi, daş başma üsulundan 1992-ci ilə kimi İranda və xaricdə, o cümlədən Şimali Azərbaycanda nəşr edilmiş, lakin İranda saxlanılan əsərləri əhatə edir.

248 səhifədən ibarət olan bu göstərici 1500 nüsxə tirajla nəşr edilmiş və burada 934 adda sənəd haqqında biblioqrafik məlumat əks olunmuşdur.

Retrospektiv xarakterli bu göstəricinin əvvəlində Azərbaycan dilindəki ədəbiyyat haqqında İran mütəxəssislərinin müxtəlif baxışları şərh olunmuş, daha sonra müqəddimədə biblioqrafik vəsaitin əhəmiyyəti, quruluşu, ondan istifadə qaydaları və digər bu kimi məsələlər öz əksini tapmışdır. Göstəricidə istifadə olunmuş ixtisarların siyahısı da ayrıca verilmişdir.

Göstəricinin əsas hissəsi dövrü nəşrləri əhatə edən «Külliyyat» adlı bölmə ilə başlayır ki, bu da iki yarım bölmədən ibarətdir: Qəzetlər; Məcəllələr (jurnallar).

Biblioqrafik təsvirdə dövrü nəşrin adı, nəşr ili, dövriliyi, istiqaməti (məsələn, ədəbi, sosial və s.) nəşr yeri, nəşri və digər məlumatlar əks olunmuşdur. Hər yarım bölmə daxilində biblioqrafik yazılar müvafiq əlifba prinsipi əsasında düzülmüşdür. Göstəricidə 27 adda qəzet və 15 jurnal haqqında məlumat verilir ki, bunlardan «Azərbaycan», «Arı», «Tuti», «Fəryad» və digər qəzetləri, «Şəfaq», «Günəş», «Yol» və s. jurnalları göstərmək olar. Sonrakı hissə kitabları əhatə edir. Burada kitablar İran Milli biblioqrafiyasında tətbiq olunan onluq təsnifat əsasında (Milli xüsusiyyətlər nəzərə alınaraq bu təsnifatda bəzi dəyişikliklər edilmişdir) qruplaşdırılmışdır. Həmin bölmələr aşağıdakılardır: Ümumi məzmunlu kitablar; «Fəlsəfə»; «Din»; «Sosial elmlər»; «Dilçilik»; «Təbiətşünaslıq»; «Texnika»; «İncəsənət»; «Ədəbiyyat»; «Tarix və coğrafiya». «Dilçilik və ədəbiyyat» bölmələri yarımbölmələrə ayrılmışdır.

Vəsaitdə 892 adda kitab haqqında biblioqrafik məlumat verilmişdir. Biblioqrafik təsvirdə müəllif göstərilmiş (əgər müəllifli əsərdirsə), daha sonra əsərin sərlövhəsi, sərlövhəyə dair məlumatlar (o cümlədən əsərin janrı), nəşr yeri, nəşriyyat və ya nəşir, nəşr ili, səhifələrin miqdarı, qiyməti verilmişdir. Hər bir biblioqrafik təsvir kitabla dair qısa məlumat annotasiyası ilə müşayiət olunur. Kitabın hansı kitabxanada olduğu biblioqrafik təsvirin yanında kodla (siqla) göstərilmiş və bu kodların siyahısı göstəricidə ayrıca açıqlanmışdır. Biblioqrafik vəsaitin tərtibində nəinki dövlət kitabxanalarının, hətta şəxsi kitabxanaların fondundan da istifadə olunmuşdur.

Bibliografik vəsait «Fihrist» adlanan yardımçı göstəricilər bölməsi ilə tamamlanır. Burada göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə 7 adda köməkçi göstərici verilmişdir. Bunlardan «Mənbələrin əlifba göstəricisi»ni, «Müəlliflərin əlifba göstəricisi»ni, «Şəxslərin adlar göstəricisi»ni və başq. göstərmək olar.

Gördüyümüz kimi, bu bibliografik göstəricilər mövcud sahədə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinə kömək göstərməklə yanaşı, Azərbaycanla bağlı müvafiq sorğuların yerinə yetirilməsində də böyük əhəmiyyət kəsb edirlər.

Ədəbiyyat

1. *Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu: 29 dekabr 1998-ci il //Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya. -1999. –№1. –S.16.*
2. *Qarabağ olayları: Bibliografik göstərici. –Ankara, 1992.*
3. *İranda mövcud olan və çap edilmiş Azərbaycan türkcəsindəki sənədlərin bibliografiyası. /Tərt. ed.: Nuşin Musəvi – Tehran, 1994. -248 s. (fars dilində).*
4. *Türkiyə dışındaki türklər bibliyoqrafiyası: - 2 ciltde: C.1-2.- Ankara, 1992.- 1379 s.*

Gямза Гаджиева

Библиографические указатели изданные в Турции и Иране отражающие материалы связанные с Азербайджаном

РЕЗЮМЕ

В статье проанализированы указатели –«Туркийе дышындаки турклер библиографийасы», «Гарабаь олайлары»- изданные в Турции 1992 году, а так же указатель изданный в 1994 году Иранской национальной библиотекой и охватывающий книги и периодические издания на азербайджанском языке.

Qamza Hadjieva

The materials about Azerbaijan on Turkish and Iranian bibliographic sources

SUMMARY

Given article describes several Iranian and Turkish bibliographic indexes where information on history culture of Azerbaijan were reflected. A special attention was paid to bibliographic indexes of modern period.